

وارثان آذمی و فار
در زبان مردم تیریز

تالیف

بیجی دکاء

مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی
مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی

نام کتاب	واژگان آذری و فارسی در زبان مردم تبریز
تألیف	یحیی ذکاء
به کوشش	ایران عبدی
زیرنظرو یا مقدمه	ژاله آموزگار یگانه
ناشر	مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی)
صفحه‌آرا	مرکز نشر دانشگاهی
مدیر هنری و طراح	بهاره بادافراس
لیتوگرافی	استودیو طراحی رایزین، رضا فرزانیار
چاپ	شارب
صحافی	شادریگ
چاپ اول	معین
تعداد	۱۳۹۸
شابک	۱۰۰۰ نسخه
	۹۷۸-۶۰۰-۶۳۲۶-۸۲-۵

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

مرکز نشر دانشگاهی

وارگان آذمی و فارسی
در زبان مردم تیریز

تالیف
یحییٰ دگاہ

زیر نظر با مقدمه
ژاله آموزگار گکان

پوشش تصحیح
ایران عبدی

تهران، ۱۳۹۸

مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی
مرکز پژوهشهای ایرانی و اسلامی

نشانی: تهران، نیاوران، کاشانک، صندوق پستی ۱۹۵۷۵/۱۹۷

تلفن: ۲۲۲۹۷۶۲۶ | دورنگار: ۲۲۲۹۷۶۶۳

پست الکترونیک: centre@cgie.org.ir

www.cgie.org.ir

• حق چاپ محفوظ است •

یادداشت

گردآوری و تألیف کتابی که در دست دارید، «واژگان آذری و فارسی در زبان مردم تبریز»، اثر مرحوم دکتر یحیی ذکاء، نخستین مدیر بخش هنر و معماری (۱۳۶۵-۱۳۶۷ ش) این مرکز، بنابر یادداشت مؤلف فقید حدود پنجاه سال طول کشید و مطابق قرارداد موجود، در ۱۳۷۶/۴/۲ مرکز نشر دانشگاهی چاپ و انتشار آن را برعهده گرفت و در ۱۳۷۸/۷/۲۶ کار ویرایش و آماده‌سازی آن را به فاضل محترم و همکار پیشین ما جناب آقای حسین بنی‌آدم سپرد و ایشان با دلسوزی و دقت نظر و حوصله ویژه خود، توانست ویرایش چهار حرف: آ، الف، ب، پ را از نظر دکتر یحیی ذکاء بگذراند، اما در پی ضایعه درگذشت استاد ذکاء در ۱۳۷۹/۱۰/۲۸، متأسفانه کار متوقف شد. شماری از مکاتبات و نمونه‌هایی از دقت نظر آقای بنی‌آدم در پیوست کتاب حاضر درج شده است.

به پیشنهاد و توصیه چند تن از علاقه‌مندان فرهنگ و دکتر یحیی ذکاء، مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی)، در نامه مورخ ۱۳۹۰/۱۲/۱۰ علاقه‌مندی خود را برای ادامه کار و چاپ این اثر به مرکز نشر دانشگاهی ابلاغ کرد و مدیریت محترم آن مرکز موافقت خود را اعلام داشت. سپس متن دستنوشته اثر و یادداشتهای مربوط به آن در پایان اسفندماه ۱۳۹۱ در اختیار مرکز قرار گرفت. آنگاه به لطف و راهنمایی سرکار خانم دکتر ژاله آموزگار، قرار شد سرکار خانم دکتر ایران عبدی، مدرس دانشگاه همدان، که از هر جهت با موضوع کتاب آشنایی دارند، زیر نظر سرکار خانم دکتر آموزگار کار را مطابق قرارداد مورخ ۱۳۹۵/۸/۱۰ برعهده گیرند. سرانجام کتاب زنده‌یاد دکتر یحیی ذکاء با اسلوبی که ملاحظه می‌فرمایید و شرح آن در مقدمه خانم دکتر عبدی آمده است، در ۱۳۹۷/۸/۱ به انتشارات مرکز تحویل گردید. این کتاب «دیر به دست آمده» با همت و پشتکار سرکار خانم بهاره بادافراس، که بدین صفات شهره‌اند، در مدتی کوتاه به زیبایی تمام صفحه‌آرایی شد و اینک مایه کمال خرسندی است که اثر زنده‌یاد دکتر یحیی ذکاء، به کوشش شماری از دل‌بستگان به فرهنگ ملی ما، به دست علاقه‌مندان و پژوهشگران می‌رسد.

ناگفته پیداست که انتشار این کتاب نوری بر تاریخ و فرهنگ ایرانی و زبان فارسی در خطه آذربایجان خواهد افکند و ارزش‌های آن در پژوهش‌های زبان‌شناسی بسی چشمگیر و قابل توجه خواهد بود.

کاظم موسوی بجنوردی

۵ آبان‌ماه ۱۳۹۸

هجری شمسی

فهرست

هفت یادداشت	
یازده آذربایجان‌نژاده دیگری که دل‌بسته ایران بود (ژاله آموزگار یگانه)	
سیزده مقدمه (به قلم یحیی ذکاء)	
هفده زندگینامه استاد یحیی ذکاء	
بیست و یک پیشگفتار	
بیست و سه مقدمه مصحح	

بخش نخست

آ	۳
ا	۲۱
ب	۴۱
پ	۷۷
ت	۱۰۷
ج	۱۴۱
چ	۱۵۳
خ	۱۷۳
د	۱۸۵
ر	۲۰۵
ز	۲۱۳
س	۲۲۳
ش	۲۴۱
ع	۲۶۱
غ	۲۶۳
ف	۲۶۵

ق	۲۷۱
ک	۲۸۷
گ	۳۱۱
ل	۳۲۷
م	۳۳۷
ن	۳۵۷
و	۳۷۳
ه	۳۷۹
ی	۳۹۱

بخش دوم

کوی‌های کهن تبریز	۳۹۹
منابع مورد استفاده مصحح	۴۱۳

پیوست

نمونه‌هایی از واژگان زبان آذری در زبان مردم تبریز (به کوشش حسین بنی‌آدم)	۴۳۹
---	-----

آذربایجانى نژاده دگرى کدلبسته ايران بود

انتشار این کتاب که پس از درگذشت گردآورنده ارجمند آن استاد یحیی ذکاء به همت بخش انتشارات مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی به زیور طبع آراسته شده است، نشانی دیگر از رشد فرهنگی جامعه ایرانی است در ارج نهادن به تلاشهای صمیمانه خدمتگزاران درگذشته‌ای که برای اعتلای فرهنگ ایرانی و زبان فارسی کوشیده‌اند.

یحیی ذکاء گردآورنده این مجموعه واژگان، بازمانده از نسلی است که عشق به ایران در خونشان اندر شده بود و با جانشان به در می‌رفت.

بزرگان دانشمند و پژوهشگران نسل‌های پیشین ما بدون آنکه تظاهری بکنند یا شعاری بدهند، ایران دوست واقعی بودند و در حفظ زبان فارسی که آن را ستون ملیت و هویت ایران و ایرانی می‌دانستند و در نشر و گسترش فرهنگ ایرانی، با تمام وجودشان می‌کوشیدند گل گلاب سرود جاودانه «ای ایران» را می‌سراید. ملک الشعراء بهار با قصیده‌اش بر اوج قله دماوند می‌افزاید. پورداود دیوار میان ادبیات پیش از اسلام و پس از اسلام را برمی‌دارد، ایرج افشار در هر گوشه ایران و جهان به دنبال نشانه‌هایی از فرهنگ ایرانی است تا آن را پررنگ‌تر کند، منوچهر ستوده ایرانگردی می‌کند، کوره راه‌ها را درمی‌نوردد، در روستاهای دور افتاده‌ای که نامی هم نداشتند سربه بالین می‌گذارد تا وجب به وجب این سرزمین نام و هویت بیابد، زریاب خوبی مستندترین مقاله را درباره آذربایجان می‌نویسد تا زبان بدخواهان را که سودای خام تجزیه را در سر می‌پرورانند کوتاه کند، محمدمین ریاحی، چهره ماندگارتری از فردوسی عرضه می‌کند. تقی زاده زوایای کهن فرهنگ ایرانی را در گاهشماری در عقاید مانی و... چنان استادانه می‌کاود که نوشته‌هایش مورد استناد ایرانشناسان بزرگ قرار می‌گیرد، مصاحب هرچه خود و متخصصان و دانشمندان هم‌زمانش می‌دانند، با دائرة المعارف در دسترس همگان می‌گذارد، یارشاطر سلامتی و عمر و دارائیش را وقف بنیاد دانشنامه ایرانیکا می‌کند تا فرهنگ ایرانی را به جهان بشناساند؛ دانش پژوه شب را در کتابخانه‌های هند به روز می‌رساند تا ارزنده‌ترین نسخه‌های خطی ایران شناسنامه‌دار شوند...

یحیی ذکاء هم تا آنجا که توانست در پیشبرد فرهنگ ایرانی تلاش کرد. او آذربایجانی میهن دوستی بود که عشق به سرزمین مادری خود را در سایه ایران بزرگ جستجو می‌کرد. او به دلیل آشنایی به زبان ترکی و علاقه و دلبستگی به زبان شیرین فارسی که رمز جاودانگی ایران است به جمع‌آوری این واژگان پرداخت.

مراحلی که چاپ این کتاب پیموده است شرح دراز دارد که خانم دکتر ایران‌عبدی در مقدمه خود آن را به طور کامل توضیح داده‌اند. اوراق نامنظمی بود که از مؤسسه نشر دانش به مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی انتقال یافت. بخشی از آن به همت آقای بنی‌آدم در دوران حیات استاد نظم و ترتیبی یافت.

من در جریان این امر قرار گرفتم تا سرو سامانی به این یادداشتها داده شود و تلاشها علمی‌تر و تخصصی‌تر شود. پس از مشورت‌هایی که انجام گرفت پیشبرد این مهم را به عهده خانم دکتر ایران‌عبدی گذاشتیم که تحصیلاتشان در رشته زبان‌شناسی است و به زبان ترکی نیز آشنایی دارند. ایشان با علاقه و پشتکار تمام همه نیرو و وقت خود را صرف این کار کردند و تا آنجا که امکان داشت این یادداشتها را به صورت منظم‌تری درآوردند و بخوبی از عهده این مسئولیت برآمدند، ایشان در مقدمه کتاب جزییات کارهایی را که در ثبت این واژگان انجام داده‌اند گزارش کرده‌اند.

خانم دکتر عبدی علاقمند بودند گزارشی در مورد زبانهای ایرانی و زبان آذربایجان و تاریخ این خطه به این مجموعه بیفزایند و یادداشت‌هایی هم فراهم کرده بودند. به پیشنهاد من از این کار صرف‌نظر کردند. چون به نظر من مباحث مربوط به زبان و تاریخ آذربایجان بارها مورد بحث متخصصان قرار گرفته است و در مواردی هم اختلاف نظرهایی پیش آمده است که دامنه آن نباید به این کتاب کشیده شود و هدف از چاپ این مجموعه انتشار کاری است که زنده یاد یحیی ذکاء انجام داده‌است؛ افزودن مطالب دیگر با این هدف مغایر است.

در هر حال خوشحالم که این اثر برای چاپ آماده شد. از خانم دکتر ایران‌عبدی تشکر می‌کنم که نهایت تلاش خود را به کار بردند تا این کتاب به نحو احسن به چاپ برسد.

این کتاب با مقدمه‌ای از زنده یاد یحیی ذکاء و زندگی‌نامه او آغاز می‌شود و سپس خانم عبدی در مقدمه مبسوطی که نوشته‌اند روش کار خود را توضیح داده‌اند و در ضمن آن خواننده با تاریخچه به روز درآمدن این اثر آشنا می‌شود. بعد جدول آوایی زبان آذری و نمادهای لاتین آن در همان سبکی که مورد نظر استاد ذکاء بوده است آورده شده است. سپس صفحه اختصارات می‌آید و با متن اصلی در دو بخش؛ بخش اول واژگان آذری و فارسی و بخش دوم کوی‌های کهن تبریز کتاب به پایان می‌رسد.

باشد که این تلاش همه‌گانه گامی باشد برای آگاهی از گستردگی فرهنگ غنی ایران.

ژاله آموزگار یگانه

بهار ۱۳۹۸

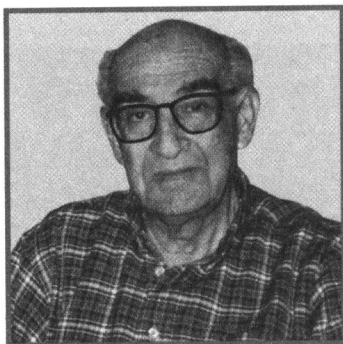
مقدمه نگارش مرحوم یحیی دنگاه

این کتاب دستاورد نزدیک به پنجاه سال کار و کوشش و پژوهش متناوب است که در آن هر واژه‌ای که به دلایلی آذری یا فارسی دری شناخته شده، به ترتیب الفبایی گردآمده و نخست معنا و سپس مثالی آن چنان که بر زبان‌هاست نه آن چنان که نوشته می‌شود برای آن آورده شده است و کوشیده‌ام اگر مثل، اصطلاح، عبارت یا جمله‌ای در زبان مردم هست که واژه مورد نظر در آن به کار رفته است، نقل شود تا بدین سان مثل‌ها و اصطلاح‌های مردم شهر تبریز نیز گردآید و سودش دو چندان گردد. پس از آن نمونه‌ای از واژه‌ها و معناهای آن در فرهنگ‌های گوناگون به ویژه برهان قاطع و متن‌های کهن و کتاب‌های مختلف به عنوان گواه یاد شده است. سرانجام از ریشه و واژه و پیشینه آن در زبان‌های اوستایی و پارسی باستان و پهلوی سخن رفته است. این واژگان شامل ۳۲۰۰ (سه هزار و دو بیست) واژه آذری یا فارسی دری است که همگی، هم‌اکنون در زبان مردم اصیل تبریز به کار می‌رود ولی نمی‌توانیم بگوییم که همه لغات این زبان را گردآوری کرده‌ایم، چه بسا هزاران واژه دیگر از این گونه در میان اهل حرفه و پیشه‌وران و صنعتگران و کشاورزان هست که نویسنده از آن‌ها ناآگاه است و چون کوشش مستقیم و پرس و جوهای میدانی با برنامه منظم برای گردآوری آن‌ها انجام نگرفته است، واژه‌های مذکور در این کتاب نیامده است. امروزه بیشتر ساکنان شهر، از مردم اصیل و کهن این شهر نیستند و از دیگر جاهای آذربایگان و حتی آران (جمهوری آذربایجان) و روستاها با فرهنگ و رفتار و تربیت‌ها و گویش‌ها و حتی اندیشه‌های گوناگون در این شهر گردآمده و نشیمن گرفته‌اند، از این رو آنان را تبریزی خالص نمی‌توان شمرد. پس اگر برخی واژه‌ها در این واژگان هست که ساکنان کنونی شهر از آن ناآگاه هستند و به کار نمی‌برند، یا برخی واژه‌ها هست که اکنون در زبان مردم روان است ولی در این کتاب نیامده است، بر نویسنده خرده نباید گرفت. فراهم آوردن کتاب، چون خود زاده تبریز است، بهتر آن دیده و کوشیده است که تنها واژه‌های همگانی آذری و فارسی دو نسل پیشین این شهر را تا آن جا که دانسته و توانسته، گردآوری کند. باید افزود که این واژگان را همه واژه‌های آذری یا فارسی که در سرتاسر آذربایگان و آران-زبان‌ش آرانی و خواهرزاده آذری بوده است به کار می‌رود، نتوان دانست زیرا صدها، بلکه هزاران واژه ناب آذری یا آرانی در گویش‌های دیگر شهر و شهرک‌ها و روستاهای آذربایگان و آران هست که در این فرهنگ نیامده است و این برعهده مردم فهیم مکان‌های مذکور است که هوش بگمارند و این گونه واژه‌ها را از زبان خود و دیگران شناسایی کرده و یادداشت و جمع‌آوری کرده و به چاپ برسانند. از آن جا که متأسفانه، برخی از دانشمندان و زبان‌شناسان به اشتباه زبان مردم آذربایگان آران را در طول تاریخ این سرزمین‌ها همواره ترکی پنداشته‌اند، از این رو توجه شایسته به واژگان مردم آن نکرده‌اند و به ناچار از این گنجینه پُربار زبان شناختی، بی‌بهره و غافل مانده‌اند؛ به ویژه که غرض ورزان و دشمنان فرهنگ و

تاریخ ایران نیز از راه‌های گوناگون، خاک در چشم‌ها پاشیده، کوشیده‌اند و می‌کوشند که همه حقایق را وارونه جلوه دهند. پس وظیفه هر ایرانی شرافتمند و میهن‌دوست و خردمند است که در این زمینه بکوشد و حقایق تاریخی را روشن سازد و مشت‌های دانشی استوار بردهان و پیوزه یاوه‌سرایان ترفندباز و کج‌نمایشان و بدسگالان بکوبد. نیز برعهده زبان‌شناسان جوان و دل‌بسته به حقیقت و ایران است که با بهره‌گیری از دانش و اندوخته‌های خود، در این زمینه گام پیش‌گذارند و بررسی‌ها و مطالعات سودمند انجام دهند و علت‌های تاریخی و فرهنگی و اجتماعی فراموش شدن زبان‌های آذری و آرانی و ویژگی‌های آوایی و دستوری و لغوی و دگرگونی‌های معنایی واژه‌های بازمانده را پژوهش کرده، گفتارها و کتاب‌ها پردازند و از دانش خویش سودی به تاریخ و فرهنگ و استقلال میهن‌شان برسانند.

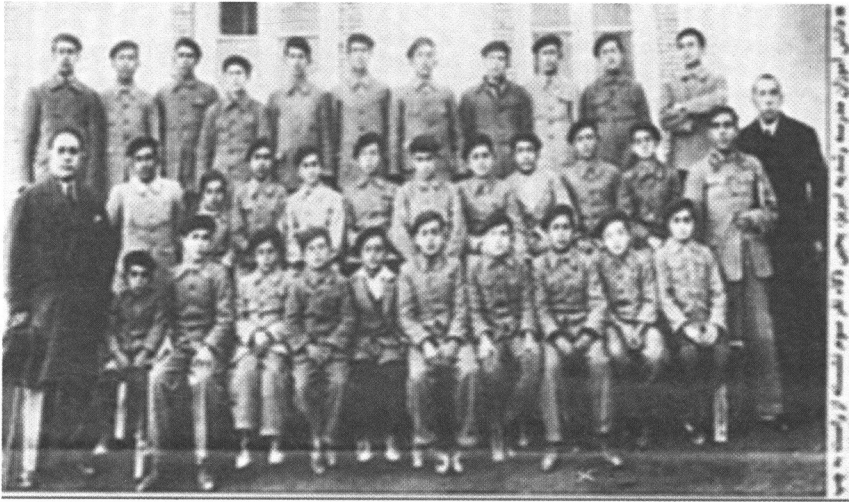
یحیی ذکاء

۱۴ مهرماه ۱۳۷۹
تهران

«تبریز زادگاه من است، خانواده ام از بومیان این شهرند،
تا آنجا که آگاهی دارم نیاکانم از پانصد سال پیش در این شهر زیسته و در خاک آن خفته اند،
بخشی از زندگانیم در آن پسری شده است.
از آغاز سالهای جوانی بر آن بوده ام که آنجا را خوب بشناسم
و از پیدایش و نام و سرگذشت و پیشینه یایش نیک آگاه گردم.
در این راه هر چه بیشتر تجربه ام، بیشتر دلبسته گشته ام.»

زنده یاد یحیی دکاء

گروهی از جوانان و بزرگان تبریز در سال ۱۳۰۰ شمسی

چهار تن از بزرگان تبریز در سال ۱۳۰۰ شمسی

زندگی‌نامه استاد یحیی ذکا

یحیی ذکا پژوهشگر، نویسنده، استاد دانشگاه، و از کارشناسان برجسته آثار هنری، در سال ۱۳۰۲ در تبریز چشم به جهان گشود. جدش، حاج میرزا علی اعیان، از تجار معروف تبریز بود. پدرش میرزا علی نقی ذکا کارمند راه‌آهن بود و سپس به بانک ملی انتقال یافت. وی در سال ۱۳۱۶ از تبریز به تهران آمد و پس از دو سال به بانک قزوین منتقل شد، تا اینکه مجدداً در سال ۱۳۲۱ به تهران آمد (افشار، ۱۳۸۰: ۲۹۶).

ذکا تحصیلات ابتدایی را در مدرسه رشدیّه تبریز و ترغیب تهران گذراند و دوره اول متوسطه را در دبیرستان‌های تمدن تهران و پهلوی قزوین فرا گرفت. پس از انتقال مجدد پدرش به تهران، دوره دوم متوسطه را حدود سال‌های ۱۳۲۱-۱۳۲۲ در دبیرستان فیروز بهرام، در رشته ادبی، گذراند و از محضر استادان برجسته‌ای چون ذبیح‌الله صفا، پرویز ناتل خانلری، محمدحسین مشایخ فریدنی، و محمد جواد تربتی بهره گرفت. ایرج افشار، هوشنگ کاوسی، و احمد فتحی از هم‌دوره‌های او در این مدرسه بودند (افشار، ۱۳۸۰: ۴-۲۹۳).

وی حدود سال‌های ۱۳۲۱-۱۳۲۲ دوره ایران‌شناسی را نیز که به همت مرحوم ابراهیم پورداود و محمد معین در تالار این مدرسه برگزار می‌شد، گذراند. افزون بر آن، دوره تخصصی رشته کتابداری را که در طی سال‌های دهه ۱۳۲۰ در محل باشگاه دانشگاه تهران تشکیل گردیده بود گذراند (بهرورث ذکا، ۱۳۸۰: ۱ و افشار، ۱۳۸۰: ۲۹۳).

[او] در سال ۱۳۳۳، از دانشکده ادبیات دانشگاه تهران در رشته باستان‌شناسی با رتبه اول فارغ‌التحصیل شد که از نخستین فارغ‌التحصیلان این رشته بود. [ایشان] پس از گذراندن دوره نظام در آذربایجان، و پیش از آن‌که به استخدام رسمی دولت درآید، از سال ۱۳۳۰ به بعد چندین سال متوالی در دبیرستان اندیشه (مدرسه سالزین‌ها موسوم به سن ژان تسکو) به تدریس پرداخت و در ۱۴ بهمن ۱۳۳۵ به استخدام رسمی دولت در آمد، و بیش از یک سال در کتابخانه دانشکده حقوق در کنار دانش‌پژوه، محمد تقی، ایرج افشار، و محمد مشکوه به کسب تجربه کتابداری پرداخت و سپس به اداره هنرهای زیبای کشور که بعدها به وزارت فرهنگ و هنر تبدیل گردید، رفت و مسئولیت‌هایی چون کارمند و کفیل اداره موزه‌ها و فرهنگ عامه (۱۳۳۵-۱۳۳۶)، رئیس موزه هنرهای تزئینی (۱۳۳۷)، معاونت اداره کل موزه‌ها و فرهنگ عامه (۱۳۴۰)، رئیس موزه مردم‌شناسی (۱۳۴۱)، رئیس انتشارات

---

۱. مطالب برگرفته از سایت دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی (ناهد حبیبی آزاد) است (تصاویر به انتخاب مصحح درج گردیده است).

ادارات کل باستان‌شناسی و فرهنگ عامه و موزه‌ها و حفظ بناهای تاریخی (۱۳۴۵)، رئیس کتابخانه ملی ایران (۱۳۴۷، حدود یک سال)، و مشاور وزیر فرهنگ و هنر (۱۳۴۹ تا اواخر دوران خدمت، ۱۳۵۷) را برعهده گرفت (سادات صوتی، ۱۳۵۰: ۳۸ و بهروز ذکاء، ۱۳۷۹: ۱).

ذکاء چند صباحی را که در کتابخانه ملی بود منشاء خدمات ارزنده‌ای شد، که موارد زیر بعضی از آنهاست: توزیع و امانت ۴۵۳،۱۰ جلد کتاب از طریق تنها کتابخانه سیار برای بزرگسالان و کودکان حومه تهران که به همت ابراهیم صفا در کتابخانه ملی بنیان نهاده شده بود (این کتابخانه در تابستان ۱۳۴۷ به مدت بیست روز در کرانه دریای خزر به توزیع کتاب و نشان دادن فیلم پرداخت)؛ تشکیل کلاس کارآموزی کتابداری به مدت یک ماه در کتابخانه ملی و موزه ایران باستان؛ تشکیل نمایشگاه کتاب‌های چاپی در ساختمان موزه ایران باستان؛ تشکیل همایش رؤسای فرهنگ و هنر در کتابخانه ملی؛ کوشش برای برقراری نظام واسپاری دو نسخه از آثار ناشران و مؤلفان؛ و چاپ جلد دوم فهرست نسخ خطی کتابخانه ملی ایران (پورا احمد جکتاجی، ۱۳۵۷: ۱۵۵-۱۲۸).

یحیی ذکاء همچنین در دبیرستان‌های سن لویی؛ رازی؛ هنرستان‌های هنرهای زیبای دختران و پسران وابسته به وزارت فرهنگ و هنر؛ هنرکده هنرهای تزئینی؛ دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران؛ و هنرستان رقص‌های ملی و محلی به تدریس دروس تاریخ، تاریخ هنر، تاریخ لباس، و زیبایی‌شناسی مشغول بود و در تدوین رساله‌های پژوهشی دانشکده هنرهای تزئینی و صدا و سیما نیز اهتمام می‌ورزید (ثابت‌زاده، ۱۳۷۹: ۲۴).

ذکاء از کارشناسان آثار هنری بود و آثار بسیاری از موزه‌های ایران از جمله کاخ گلستان، آبگینه، فرش، رضا عباسی، هنرهای تزئینی، و نگارستان با همت او گردآوری و کارشناسی شد و رساله‌ای نیز با همکاری محمدحسین سمسار به نام موزه‌های ایران تألیف و منتشر کرد. وی در بازیافت یکی از ارزنده‌ترین آثار هنری ایران، یعنی شاهنامه طهماسبی، نقشی ارزنده داشت. در هنگامی که هاتن امریکایی دارنده شاهنامه طهماسبی قصد کرد آن نسخه را بفروشد و به ایران پیشنهاد فروش کرد، ذکاء یکی از دو نفری بود که از جانب نخست وزیری مأموریت یافت تا به ایالات متحده سفر کند و به ارزشیابی نسخه پردازد (افشار، ۱۳۸۰: ۲۹۷).

وی در بسیاری از مجامع بین‌المللی ایران‌شناسی عضویت و شرکت داشت و برای شناساندن تمدن و فرهنگ ایران مسافرت‌های متعددی به کشورهای مختلف جهان کرد و به ایراد سخنرانی‌هایی در حوزه فرهنگ و هنر ایران پرداخت، که شرکت در بازار مکاره و ترتیب نمایشگاه در کابل؛ شرکت در سمپوزیوم هنر دوران تیموری در سمرقند؛ شرکت در ششمین کنگره بین‌المللی باستان‌شناسی و هنر ایران در انگلستان (لندن - آکسفورد)؛ مسافرت به شهرهای سمرقند، بخارا، تاشکند، مسکو، و لنینگراد به دعوت دولت شوروی؛ و سفر به ایالات متحده (نیویورک) از آن جمله‌اند (سادات صوتی، ۱۳۵۰: ۳۹).

ذکاء به واسطه سهمی که در شناساندن تمدن و فرهنگ ایران داشت به دریافت نشان‌ها و مدال‌های متعددی نایل شد؛ مانند نشان تاج، نشان جشن‌های تخت جمشید، مدال درجه اول فرهنگ، نشان سپاس، و نشان همکاری با ارتش (سادات صوتی، ۱۳۵۰: ۳۹).

حیات ادبی ذکاء حدود سال ۱۳۲۶ با گروهی از نویسندگان و پژوهندگان جوان که گرد سعید نفیسی حلقه زده بودند و «راهنمای اصلاح و تغییر خط فارسی» را عنوان می‌کردند شروع شد؛ سپس خالق بیش از ۴۰ کتاب و حدود ۱۴۰ مقاله و رساله در زمینه‌های تاریخ و فرهنگ و تمدن ایران بود. وی در دوران تحصیل در مدرسه فیروز بهرام تحت تأثیر شخصیت ادبی احمد کسروی قرار گرفت و شروع به جمع‌آوری آثار او کرد و در نشر بعضی از کارهای چاپی در نشریه‌هایی که ماهانه از سوی کسروی چاپ می‌شد، همکاری داشت، و بعدها مجموعه مقالاتی از کسروی را، با عنوان «کاروند کسروی»، در سال ۱۳۵۲ منتشر ساخت. وی «کافنامه» اثر کسروی را نیز گردآوری و چاپ کرد و «فرهنگ کسروی» را که در آن واژه‌های برساخته کسروی گردآمده بود تألیف کرد. ذکاء به زبان فارسی عشق می‌ورزید و به زادگاهش تبریز و زبان آذری علاقه خاص داشت و پس از کسروی یکی از افرادی بود که به تحقیق درباره زبان مردم آذربایجان پرداخت، که حاصل آن در سال ۱۳۳۲ چاپ کتاب‌های «گویش کرینکان» و «گویش گلین قیه» بود (افشار، ۱۳۸۰: ۲۹۷ و بهروز ذکاء، ۱۳۸۰: ۴).

اثر ارزنده «تاریخ عکاسی و عکاسان پیشگام در ایران» (۱۳۷۶) با کاغذ نفیس و براق هشتاد گرمی که از دید سخت بین دست‌اندرکاران فرهنگی مملکتی نیز مخفی نماند، و به عنوان کتاب سال ۱۳۷۸ انتخاب شد و «روزنامه خاطرات شرف‌الدوله» (۱۳۷۷) و کتاب هنری و ارزشمند «هنر کاغذبری (قطعی)» در ۱۳۷۹ منتشر شد، و کتاب «جستارهایی درباره مردم آذربایگان» (۱۳۷۹) از جمله تحقیقات ارزشمند و بنیادی او بود که پیش از مرگ وی منتشر شد. علاوه بر آثار چاپ شده، سه عنوان از تألیفات وی نیز هم اکنون در سازمان‌های مختلف انتشاراتی زیر چاپ است. تعدادی مقاله و دستنویس و تألیفات دیگر او نیز به طور ناتمام یا انتشار نیافته باقی مانده است (افشار، ۱۳۸۰: ۲۹۷ و بهروز ذکاء، ۱۳۸۰: ۴ و شکوهی، ۱۳۷۹: ۵). از وی بیش از ۱۴۰ مقاله و رساله برجای مانده که قرار است در چهار مجلد با نام سرو آزادی به چاپ برسد (افشار، ۱۳۸۰: ۲۹۸ و بهروز ذکاء، ۱۳۷۹: ۴ و ثابت‌زاده، ۱۳۷۹: ۲۴).

یحیی ذکاء پس از سال‌ها اشتغال در اداره هنرهای زیبا و وزارت فرهنگ و هنر در پنجم شهریور سال ۱۳۵۷ با پست مشاورت وزیر فرهنگ و هنر بازنشسته شد و پس از آن تا پایان عمر به فعالیت‌های فرهنگی و تحقیق و تفحص و تألیف مشغول بود، به طوری که در سال‌های آخر عمر، با وجود بیماری و کهولت، همچنان با روحیه‌ای خستگی‌ناپذیر در عرصه پژوهش‌های فرهنگی کشور فعال و با عنوان کارشناس برجسته موزه هنرهای معاصر و مشاور عالی دائرة المعارف بزرگ اسلامی به تلاش ارزشمند خود ادامه می‌داد (همشهری، ۱۳۷۹: ۵).

وی در ۲۸ دی ۱۳۷۹، پس از ماه‌ها بیماری، بر اثر از کار افتادگی کلیه، در تهران درگذشت و در بهشت زهرا در قطعه هنرمندان به خاک سپرده شد. پس از درگذشت وی، در مراسم بزرگداشتی که در روزهای چهارم و پنجم خرداد ماه ۱۳۸۰ در محل خانه قدیمی و بازسازی شده «لاله‌ای‌ها» واقع در تبریز برگزار گردید، این خانه به نام «دفتر پژوهش‌های تاریخی و فرهنگی یحیی ذکا» نامیده شد، و کتابخانه او که شامل بیش از چهار هزار کتاب و تعداد زیادی دوره‌های مختلف مجلات علمی و فرهنگی در رشته‌های تاریخ، ادب، هنر، و زبان‌شناسی می‌شد، در این خانه جای گرفت (بهر روز ذکا، ۱۳۸۰: ۲).

کتابنامه

- افشار، ایرج. یاد یحیی ذکا. بخارا، س. سوم، ۱۷ (۱۳۸۰)، ۲۹۳-۳۰۱.
- بهر روز ذکا. به ناهید حبیبی آزاد. نامه شخصی. موزخ تیر ۱۳۸۰.
- پوراحمد جکتاجی، محمدتقی (۱۳۵۷). تاریخچه کتابخانه ملی ایران. تهران: کتابخانه ملی، ۱۳۵۷.
- ثابت‌زاده، منصوره. رقصی چنین میانه میدان در فقدان استاد یحیی ذکا. هنر موسیقی، س. سوم، ۲۶ (۱۳۷۹): ۲۳-۲۵.
- ذکا، بهروز. شرح مختصری از سوابق و خدمات علمی و فرهنگی استاد یحیی ذکا. تهران: ۱۳۷۹ (پلیکپی).
- سادات صوتی، مرتضی (۱۳۵۰). کتابخانه ملی ایران. تهران: وزارت فرهنگ و هنر.
- شکوهی، سیروس. «دانا مرد تبریزی درگذشت: یحیی ذکا». آدینه (ویژه‌نامه ادبی، ضمیمه مهدآزادی)، سال پنجاه و یکم، ۲۳۳۵ (اسفند ۱۳۷۹): ۴-۵، ۶.
- همشهری. دنانای تاریخ و هنر ایران. ۴ بهمن ۱۳۷۹.

پیشگفتار

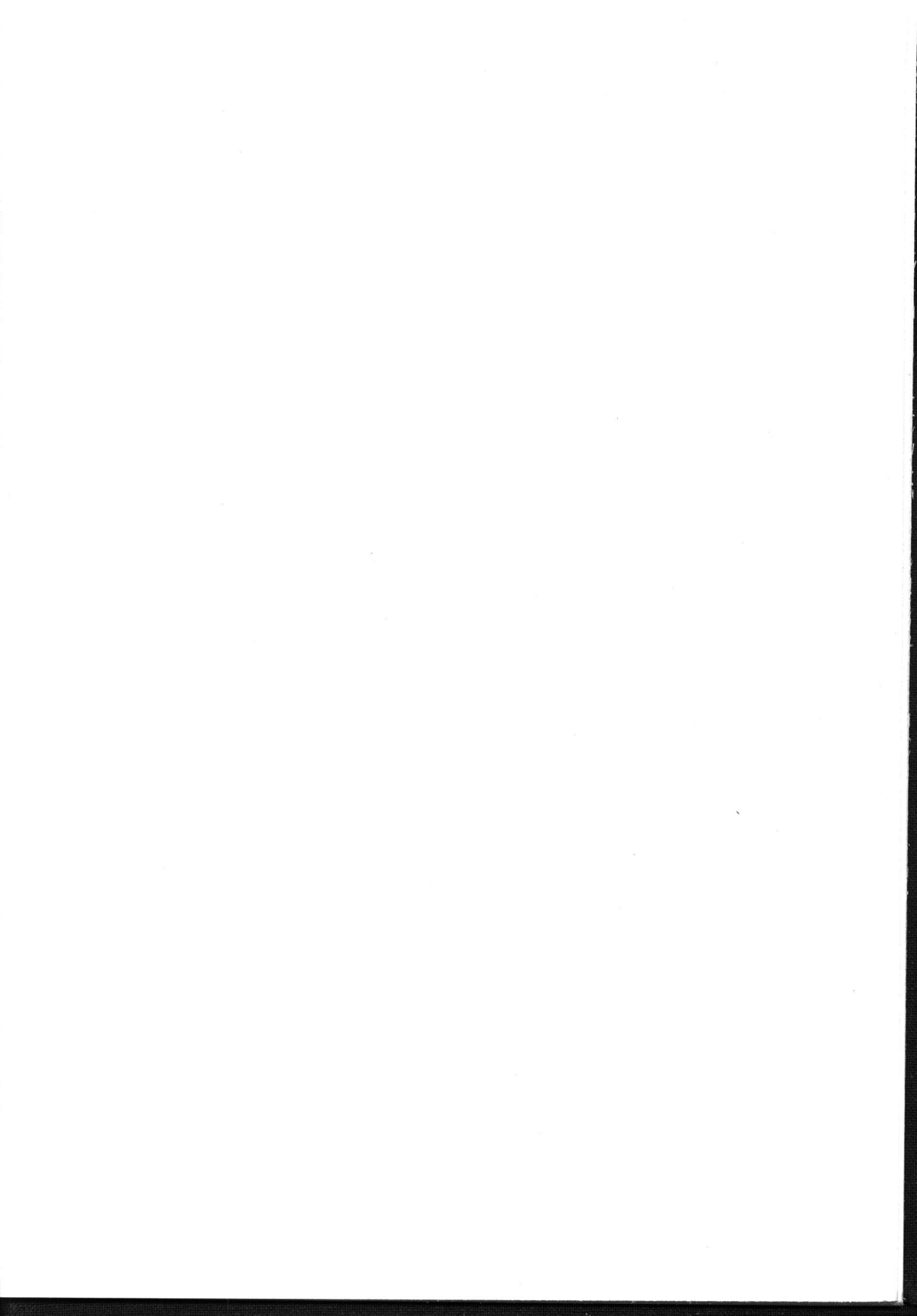
اول دفتر به نام ایزد دانا   صانع پروردگار حق توانا

سرآغاز سخن را با نام و یاد خداوندی زینت می‌دهم که لذت وصف ناپذیر و حس بی‌نظیر سیروگذار در بین دست‌نوشته‌های مرحوم یحیی ذکاء را ارزانیم داشت. زمانی که دست‌نوشته‌های مرحوم ذکاء را از استاد نازنینم سرکار خانم دکتر ژاله آموزگار تحویل گرفتم و پس از صحبت با ایشان و خواندن مقدمه نوشته شده توسط مرحوم ذکاء و آگاهی از هدف والای مؤلف که همانا بیان پیوند جاودانه زبان فارسی و آذری و اثبات اصالت زبان آذری به عنوان یکی از زبان‌های ایرانی بود، همچنین مشاهده حجم بالای مطالب و دست‌نوشته‌ها، دشواری و اهمیت این امر خطیر را برایم آشکار می‌نمود؛ در عین حال دلگرمی‌ها و راهنمایی‌های خانم دکتر آموزگار دشواری مسیر پیش رویم را تسهیل بخشیده و مرا در به پایان رسانیدن مسیری که مرحوم ذکاء آغاز کرده بودند؛ مصمم‌تر می‌کرد. دست‌نوشته‌های استاد که حکایت از اهتمام والا، ظرافت اندیشه و عمق نگاه و دقت ایشان در بررسی واژه‌ها و ریشه‌یابی آن‌ها در متون باستانی داشت، چنان مرا شیفته خود نمود که در تمام لحظات این دوره از زندگی‌م همراه روز و مؤنس شبانه‌ام گردید و رابطه معنوی توصیف‌ناپذیری را بین مرحوم ذکاء و من ایجاد کرد؛ به طوری که در تمامی صفحات و در لابلای همه کلمات حضور روح پاک استاد را حس کرده و اشتیاق و تلاش‌های او را با جان و دل لمس می‌کردم. اکنون به حول و قوه الهی بعد از سه سال توانستم تصحیح کتاب ارزشمند «فرهنگ واژگان آذری و فارسی در زبان مردم تبریز» را که حاصل پنجاه سال مطالعه، پژوهش و اهتمام بی‌وقفه استاد ذکاء بود، به پایان برسانم.

این گنجینه گرانبها را که یادگاری از زنده‌یاد استاد یحیی ذکاء بوده و میراث علمی ارزشمندی برای جامعه علمی ایران و مخصوصاً مردم عزیز آذری‌زبان است به روان پاک استاد تقدیم می‌کنم؛ باشد که روح ایشان از به نتیجه رسیدن زحماتشان شاد شود.

ایران عبدی

۲۷ خردادماه ۱۳۹۸

خلاصه موارد انجام شده توسط مصحح

۱- مطالعه مقدمه نوشته شده توسط مرحوم ذکاء و همچنین مطالعه و بررسی چهار حرف ویرایش شده «آ، ا، ب، پ» که جناب آقای بنی آدم در زمان حیات استاد و زیر نظر شخص استاد ذکاء انجام داده بودند؛ هدف و الگوی مورد نظر مرحوم ذکاء را که بیان رابطه زبان آذری و زبان فارسی و همچنین مشخص کردن ریشه باستانی زبان آذری بود، برایم روشن کرد. لذا سعی نمودم، روند تصحیحات آقای بنی آدم که بر اساس اسناد موجود و امضای شخص استاد ذکاء مورد تأیید ایشان بوده است، الگوی اثر حاضر قرار گیرد و در ضمن اصلاحات به گونه ای باشد که نگارش استاد و آرمان های ایشان در تمامی بخش های کتاب حفظ شده و تا حد امکان در اصل نوشتار ایشان دخل و تصرفی نداشته باشم و اگر موردی نیاز به توضیحات بیشتری اصلاحات احتمالی داشت آن را در پاورقی مدخل های واژگان مربوط و در داخل کروشه [] قرار دهم تا در صورت نیاز خوانندگان به توضیحات بیشتر در مورد واژگان مورد مطالعه به بخش پاورقی مراجعه کنند.

۲- چهارچوب اعمال شده جهت اصلاحات

برای مشخص کردن چهارچوب انتخابی در اصلاحات کتاب «فرهنگ واژگان آذری و فارسی زبان مردم تبریز» در این موارد انجام شده است که به اختصار بدان می پردازم.

۲-۱- نگارش پیشگفتار و مقدمه

برای آشنایی خوانندگان کتاب حاضر از زنده یاد استاد یحیی ذکاء در به معرفی و بیان زندگی نامه ایشان پرداخته و مهم ترین فعالیت ها و پژوهش های ایشان آورده شده است.

۲-۲- نظام بندی مطالب مدخل های واژگانی

از آن جایی که در مطالب و توضیحات مدخل های واژگان ضبط شده توسط استاد، ترتیب و چیدمان یکسانی وجود نداشت و توالی خاصی مشاهده نمی شد؛ سعی کردم مطالب هر یک از مدخل ها را در الگوی ثابت و یکسانی قرار دهم تا خوانندگان بتوانند به راحتی مطالب مورد نیاز را استخراج نمایند. ترتیب مطالب توضیحات هر یک از مدخل ها به این قرار است:

یک. تلفظ

در بخش اول پس از مدخل واژگان تلفظ کلمات براساس آوانویسی مرحوم ذکاء آورده شده است. آوانویسی واژگان آذری به همان روشی است که استاد ایشان مرقوم فرموده بودند (در پایان مقدمه آورده می شود).

دو. ذکر مقولۀ دستوری

از آن جایی که واژگان ضبط شده توسط استاد ذکاء فاقد مقوله‌های دستوری بودند؛ و با توجه به نیاز محققان و زبان‌شناسان برای دانستن نقش دستوری کلمات، صلاح دیدم که بعد از آوانویسی هر یک از واژه‌ها، نقش دستوری آن‌ها را که شامل اسم، صفت، فعل، شبه‌جمله، اصطلاح، حروف اضافه، حروف ربط یا عدد بودند، بیان کنم (جهت آشنایی با اختصارات به کار رفته برای هر یک از موارد مذکور به جدول ۳ در بخش پنجم رجوع کنید).

سه. ذکر مترادف‌های آذری و معادل فارسی واژه‌ها

بعد از بیان نقش‌های دستوری واژگان، مترادف آذری و معادل فارسی آن‌ها بیان شده است.

چهار. توضیح واژه به فارسی

برای روش شدن بهتر معنی واژه، توضیحات مربوط به کلمات که توسط استاد بیان شده‌است؛ بعد از معادل فارسی کلمات آورده شده‌اند.

پنج. بیان توضیحات از فرهنگ‌های مختلف، شواهد ادبی همچون مثال‌ها و ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات و اشعار مربوط به واژه مورد بررسی در آذری و فارسی

استاد برای نشان دادن کاربرد واژه‌ها در موقعیت‌های مختلف مثال‌هایی از فرهنگ‌های دیگر مخصوصاً فرهنگ برهان قاطع آورده‌اند و شواهدی همچون ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحاتی از آثار منظوم و منثور ادیبان و شاعران ایرانی و آذری را بیان کرده‌اند که این بخش بعد از توضیحات مربوط به واژگان آورده شده است.

شش. بیان توضیحات بیشتر و شواهد از فرهنگ‌های دهخدا، معین، عمید و به‌ویژه از فرهنگ برهان قاطع و از متون ادبی همچون گلستان، بوستان، شاهنامه و... توسط مصحح

با استناد به بخش ویراستاری شده چهار حرف «آ، ا، ب، پ» که آقای بنی‌آدم در زمان حیات مرحوم

ذکاء و وزیر نظر شخص ایشان انجام داده‌اند و با الگوبرداری از سبک ایشان که قطع به یقین مورد پذیرش استاد ذکاء بوده است؛ توضیحات فارسی و یا شواهد و مثال‌های بیشتری را از فرهنگ‌های مذکور به برخی از واژه‌ها اضافه نمودم تا خوانندگان فرهنگ حاضر به اطلاعات بیشتری دسترسی داشته باشند. این اضافات در بخش پاورقی، داخل کروشه [] آورده شده‌اند تا با توضیحات مؤلف خلط نشوند.

هفت. بیان معادل اوستایی و پهلوی واژه

لازم می‌دانم، در مورد آوردن معادل پهلوی و اوستایی واژگان آذری به این موضوع اشاره کنم که فقط صورت‌های پهلوی و اوستایی واژگانی را که مرحوم ذکاء مرقوم فرموده بودند، بیان کردم و چون واژه‌های پهلوی و اوستایی موجود در نوشته‌های استاد فاقد منبع بودند و یا بعضاً به لحاظ نگارشی با منابع در دسترس کنونی مغایرت داشتند، اهتمام نمودم تا با استناد به منابع مربوط به زبانهای باستانی دوره میانه همچون بارتمه، مکنزی و نیبرگ اصلاحاتی را در نگارش پهلوی و اوستایی واژه‌ها را اعمال نمایم و منبع هریک را با ذکر صفحه در پایان مدخل مورد نظر بیان کنم تا امکان دسترسی برای خوانندگان میسر شود.

هشت. تفکیک واژه‌های دارای روابط چند معنایی درون یک مدخل

چند معنایی که از موضوعات مهم مطالعات معنی‌شناسی و روابط واژگانی است؛ به شرایطی اطلاق می‌شود که در آن یک واحد زبانی مانند واژه یا تکواژ چند معنی مرتبط دارد. با توجه به این که استاد ذکاء هم واژه‌هایی را که دارای ویژگی چند معنایی (یک واژه با چند معنی مرتبط) بودند و هم واژه‌های هم‌نام (یک واژه با چند معنی متفاوت) را در مدخل‌های جداگانه‌ای آورده بودند؛ صلاح دیدم که این دو مقوله معنایی را از یکدیگر تفکیک کنم تا خوانندگان بتوانند با توجه به سبک اعمال شده در کتاب حاضر، واژه‌های هم‌نام را از واژه‌های دارای چند معنایی تشخیص دهند. لذا در صورتی که در واژگان ضیبط شده، واژه‌ای دارای چند معنی مرتبط بود، به دیگر بیان دارای چند معنایی بود، هریک از معانی آن واژه را در همان مدخل با نماد || از یکدیگر تفکیک کردم.

نه. تفکیک واژه‌های هم‌نامی در مدخل‌های جداگانه

همنامی یا هم‌آوایی رابطه‌ای است که بین کلماتی با شکل یکسان اما مفاهیم نامرتبب برقرار است. همنام‌ها ممکن است در شکل نوشتاری یا در شکل آوایی و یا در هر دو شکل یکسان باشند ولی معنی متفاوت دارند. اگر واژه‌ای دارای شباهت آوایی با واژه دیگر بود اما با یکدیگر ارتباط معنایی نداشتند، در مدخل‌های جدایی با ذکر شمار آورده شده‌اند.

ده. ویرایش زبانی، ساختاری، نگارشی

از آن جایی که استفاده از امکانات زبانی، ساختاری و نگارشی مناسب و صحیح به هرچه بهتر خواننده شدن متن کمک می‌کند و از عوامل مهم در خوانش صحیح مطلب و درک مفهوم اصلی آن است، سعی کردم خطاهای زبانی، ساختاری و نگارشی که شامل موارد ذیل بودند، نیز اصلاح شوند. لازم می‌دانم یادآوری کنم تمامی اصلاحات به‌گونه‌ای انجام شد که اصل وفاداری به متن حفظ گردیده و مطالب و توضیحات استاد بدون آسیب و دخل و تصرف حفظ شوند:

۱. رفع خطاهای دستوری، نگارشی، ساختاری و جمله‌بندی‌ها؛ ۲. اصلاح انحراف از زبان معیار و یک‌دست کردن زبان نوشته؛ ۳. ابهام‌زدایی از عبارت‌های نارسا، مبهم، متناقض، نامفهوم و عامیانه؛ ۴. تصحیح علائم سجاوندی.

۳- مرتب کردن جای نام‌ها در بخش دوم

مرحوم ذکاء به منظور اثبات قدمت شهر تبریز و تمدن دیرینه آن، نام کوی‌های کهن شهر تبریز را در پایان دست‌نوشته‌هایشان پیوست کرده‌اند. جای نام‌ها تحت عنوان «کوی‌های کهن تبریز» در بخش دوم کتاب «واژگان آذری و فارسی در زبان مردم تبریز» به ترتیب الفبایی آورده شده‌اند.

۴- حروف نگاری واژه‌نامه توسط مصحح

به علت وجود حروف خاصی مانند «ۆ» در زبان آذری و همچنین استفاده از علائم آوایی آذری، اوستایی و پهلوی همچون «ā, ē, ö, ü, ð, ç, q» که باعث افزایش میزان حساسیت، دقت و دشواری در تایپ مطالب و محتوای کتاب می‌شد، تایپ کتاب توسط مصحح انجام گرفت تا احتمال خطاهای تایپی و نگارشی کاهش یابد.

۵- نمادهای آوایی

نمادهای آوایی که در این واژه‌نامه به کار گرفته شده است. در بخش جدولی از آواهای زبان آذری و نمادهای لاتین آن‌ها براساس آوانویسی استاد یحیی ذکاء و بدون دخل و تصرف، در دو جدول صامت‌های زبان آذری عرضه می‌شود. جهت مشخص کردن تلفظ صحیح هریک از آواها مثال‌هایی برگرفته از کتاب حاضر نیز ضمیمه شده است تا تلفظ صحیح آن برای خواننده معلوم شود.

الف) صامت‌های زبان آذری

زبان آذری دارای ۲۳ صامت یا حروف بی‌صدا است که آن‌ها را در جدول (۱) مشاهده می‌کنید. برای

هرکدام از آواها، مثال‌هایی نیز آورده شده است تا شیوه خواندن حروف برای خوانندگان مشخص گردد.

مثال آذری	نماد لاتین	آوا
[bâz] باز	b	ب
[pâšər] پاشر	p	پ
[tandir] تندیر	t	ت
[çərəqqdâ] چَرَقَقَا	c	ج
[čârtuxm] چارتوخوم	č	چ
[xâlâ] خالا	x	خ
[daftar] دفتر	d	د
[rü.bat] روت	r	ر
[zibanda] زبنده	z	ز
[sabza] سبزه	s	س
[šötör.bân] شتریان	š	ش
[ami] اعمی	a	ع
[qalbir] قلبیر	q	غ
[fâldâ] فالدا	f	ف
[qâtəx] قاتخ	q̄	ق
[kâsni] کاسنی	k	ک
[gügürd] گوگورد	g	گ
[lâla] لاله	l	ل
[müzd] مؤزد	m	م
[nardvân] نردوان	n	ن
[varam] ورم	v	و
[hârây] هارای	h	ه
[hušyâr] هوشیار	y	ی

جدول ۱- صامت‌های زبان آذری

اختصارات

در جدول زیر علائم به کار رفته جهت مشخص کردن مقوله‌های دستوری به شکل جدول زیر آورده شده است.

مثال آذری	نماد لاتین	آوا
آبار [âb.âr]	â	آ
خَوَک [havak]	a	آ
هیزه [heyza]	e	ا
یادرقا [yâdərqa]	ə	ا (کوتاه، شوا)
آهی [âhi]	i	ای
تیز [tēz]	ē	ا (بای مجهول)
هوتان [hobbân]	o	ا (کوتاه)
آهاکْکْهر [âhâ-kôhra]	ö	ا (کشیده)
توتماخ [tutmâx]	u	او
ترجومان [tarcümân]	ü	اژ
هرو [herow]	ow	او

جدول ۳- جدول اختصارات

ب) مصوت‌های زبان آذری (براساس دست‌نوشته‌های مرحوم ذکاء)

در جدول زیر مصوت‌های زبان آذری به همراه نمادهای لاتین آن آورده شده است. برای مشاهده تلفظ درست هر یک از صداها مثال‌های نیز ارائه شده است تا خوانندگان بتوانند تلفظ درست هر یک از آواها را تشخیص دهند

مفهوم	علامت اختصاری
اسم	.ا.
اصطلاح	اصط.
ادات تحبیب	.آت.
اسم خاص	.اخ.
اسم صوت	.اص.
اسم مرکب	.امر.
اسم مصدر	.أمص.
حاصل مصدر	.حامص.
حرف	.حر.
صفحه	ص
صف	.ص.
صفت مرکب	صمر.
عدد	.ع.
فعل	.ف.
فعل مرکب	.فمر.
قید	.ق.
مصدر	.مص.
مصدر مرکب	مصمر.
جهت مشخص نمودن واژه‌های همنام	واژه (Number)
جهت اطلاع بیشتر نگاه کنید به	←
تلفظ واژه، اضافات مصحح در پاورقی	[]
تفکیک معانی مختلف واژه‌هایی که دارای چند معنایی هستند	

جدول ۲- مصوت‌های زبان آذری

- بیست و نه -